

До 125-річчя Київського університету

РОЛЬ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В РОЗВИТКУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ НА УКРАЇНІ

М. М. ГРИЩЕНКО,
доктор педагогічних наук

Громадськість нашої республіки відзначала недавно 125-річчя з дня заснування Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка — одного з найбільших центрів науки і культури на Україні. Цей ювілей — визначна подія в культурному житті Радянської України. Київський університет дав країні десятки тисяч висококваліфікованих спеціалістів у багатьох галузях науки, культури і техніки, він озброює радянських юнаків і дівчат ґрунтовними знаннями, виховує в них високе і благородне прагнення вірно служити Вітчизні. Університет удостоєний найвищої нагороди — ордена Леніна.

* * *

Київський університет відкрито 15 липня 1834 року. Мав він напочатку лише два факультети: філософський, юридичний, і тільки через деякий час було відкрито і медичний факультет. За статутом 1842 року при університеті існувало три інститути — педагогічний, юридичний, медичний. Педагогічний інститут готував учителів гімназій, прогімназій та повітових училищ. Студенти його слухали університетський курс, а також проходили практику з образних спеціальностей — словесності, стародавньої філології, педагогіки і вищої математики. Керівництво цими заняттями здійснювали професори відповідних кафедр. Студенти повинні були писати реферати на педагогічні теми, читати лекції і під наглядом професорів давати пробні

уроки в повітових училищах і гімназіях, готуючись таким чином до педагогічної діяльності.

Як правило, в другій половині вересня всі випускники одержували призначення на посаду учителів. Після заміщення вакантних посад у Київському учбовому окрузі тих, хто залишався, призначали на роботу і до інших округів.

У 1857/58 навчальному році до університету вступив майбутній письменник Анатолій Патрикійович Свидницький. Один із його сучасників розповідав: «...Бідував він тяжко... в потертому сурдуті, вище середнього зросту, непоганої вроди, заклопотано просить у студентів-хіміків засобу відстояти від щурів запасені з дому сухарі... Жив він верстов п'ять від університету, деся аж на Куренівці, у якійсь міщанській кухоньці. У цій кімнаті, в чотири аршини на квадрат, стояв топчан, столик і велика кухонна піч, на якій зложені були два мішки сухарів».

1859 року Свидницького звільнили з університету за несплату грошей за навчання. Він склав іспит на звання вчителя повітової школи і дістав призначення в Миргород, де заснував недільну школу, допомагав у роботі міської бібліотеки, влаштовував літературні вечори, присвячені творам Пушкіна, Шевченка, Некрасова, Квітки-Основ'яненка.

Звичайно, далеко не всі вихованці університету, які йшли на педагогічну роботу, чесно і віддано служили справі народної освіти.

та й не всі вони були досить підготовлені до широкої освітньої діяльності.

Царський уряд ставив всілякі перешкоди і рогатки на шляху розвитку прогресивної педагогічної думки. І все ж, незважаючи на це, передова частина професорів і студентів Київського університету стійко боролась за поширення освіти і культури серед народу, виступала ініціатором заходів, спрямованих на розвиток освіти трудящих мас, піднесення якості роботи народних шкіл, налагодження та поліпшення підготовки педагогічних кадрів.

З ініціативи університету в 1861—1862 роках у Києві відбулися з'їзди вчителів природничих дисциплін, активну участь у роботі цих з'їздів брали професори і студенти університету. В центрі уваги стояли питання активізації методів викладання, унаочнення на уроках природознавства, обміну досвідом, доступності навчального матеріалу для розуміння дітей та інші. Через кілька років у Києві знову відбулись учительські з'їзди, цього разу присвячені викладанню російської мови і літератури в школах. Діяльну участь у підготовці й проведенні їх брав професор університету Селін. На з'їздах передова педагогічна громадськість засуджувала становище, муштру, зубрячку, знущання з дитини, що панували в школах того часу, і вносила численні пропозиції щодо перебудови школи в дусі демократичних засад на гуманних основах.

Професори і викладачі університету виступали з передовими на той час поглядами в окремих питаннях навчально-виховної роботи, разом з прогресивно настроєними вчителями критикували недоліки шкільних програм, підручників, вказували на недосконалість організації навчання в середній школі.

Київський університет став організатором недільних шкіл для трудящих. Відома діяльна участь у цій роботі проф. П. В. Павлова та багатьох інших викладачів. Студент К. Шейковський складає для школярів буквар і читанку українською

мовою. У приміщенні університету відкривається щоденна безплатна школа для дітей незаможних батьків, курси по підготовці до університету осіб, які не мали гімназичної освіти. Останній захід був викликаний тим, що рада університету ще в 1837 році одержала наказ міністра освіти приймати до університету тільки випускників гімназії. Оскільки ж гімназію закінчували переважно діти заможних верств населення, то ця обставина робила неможливим вступ до університету дітей трудящих. Тому створення курсів, які за своїми правами дорівнювались до гімназії, допомогло відкрити двері університету для багатьох юнаків з народу.

Довгий час університет був єдиним центром по підготовці вчителів для шкіл Київського учбового округу: рада університету здійснювала контроль над екзаменами на звання вчителя (гімназії зобов'язані були надсилати на її розгляд протоколи екзаменів, вона ж остаточно вирішувала справу про присвоєння вчительських звань). З 1862 року в приміщенні університету працювала педагогічна школа, в якій безплатно викладали вчителі київських гімназій та студенти університету. Але незабаром школу закрили, бо не було коштів на оплату педагогічного персоналу.

В сімдесятих роках у Києві з ініціативи професорів університету було створено Товариство класичної філології та педагогіки, яке мало своїм завданням сприяти успішному викладанню класичних мов і літератури в середніх і вищих учбових закладах.

Історія Київського університету нерозривно пов'язана з життям і діяльністю видатних вчених, письменників, громадських діячів.

У лютому 1847 року міністр освіти Уваров повідомив попечителя Київського учбового округу, що на посаду викладача малювання університету призначено «некласного художника Шевченка». Та не довелося великому співцеві українського народу вчити в той час молодь, яку він так палко любив. Замість

університетської кафедри Шевченко потрапив у далекий оренбурзький степ, у заслання. Через багато років, проживаючи вже в Петербурзі, Т. Г. Шевченко підтримував постійні зв'язки з університетом. Коли з ініціативи передових викладачів і студентів університету в Києві відкрились недільні школи для дорослих, Т. Г. Шевченко вислав на Україну п'ятдесят примірників «Кобзаря» з проханням продати їх і гроші передати на потреби цих шкіл. Згодом Шевченко склав і видав у Петербурзі «Южнорусский букварь». Поширенню цього букваря в народних школах України всіляко перешкоджала поліція, вбачаючи в ньому небезпеку для благополуччя імперії. Т. Г. Шевченко мав намір услід за «Букварем» видати арифметичний задачник для сільських шкіл. «Думка є за букварем надрукувати лічбу і ціни і величини такої ж, як буквар. За лічбу — етнографію і географію в 5 коп. А історію, тільки нашу, може, ціною в 10 коп. Якби оце мале діло зробити, то велике б само зробилося» — писав поет. Передчасна смерть не дала здійснити полум'яному борцеві за щастя народу свої благородні наміри.

В університеті розквітали таланти всесвітньовідомих учених О. О. Ковалевського, Є. В. Тарле, О. М. Баха, О. Ю. Шмідта, О. В. Фоміна. Довгий час тут працювали професори М. К. Грунський, який вніс значний вклад у розвиток філологічної науки, С. М. Реформатський, основоположник наукової школи хіміків-органіків, І. В. Шаровольський, Г. Г. Де-Метц, Б. Я. Букреев, М. М. Воскобойников, які виховали не одне покоління педагогів для народної школи, збагатили науку цінними і глибокими дослідженнями.

Передові професори і викладачі провадили боротьбу проти реакціонерів, клерикалів, яких було чимало серед викладачів. У цю боротьбу активно включалась частина прогресивно настроєного студентства, яка вимагала звільнення викладачів-реакціонерів, виступала за демократизацію освіти, проти схоластики в

науці, проти утисків і переслідувань усього прогресивного і волелюбного.

* * *

Великий Жовтень ліквідував монополію імущих класів на освіту. Нову сторінку було відкрито і в історії Київського університету. Двері його широко відчинилися для дітей трудящих.

Київський університет у 1920 році перетворено в інститут народної освіти. При ньому, як і при всіх вузах того часу, організовано робітничі факультети, завданням яких було широке залучення робітничих і селянських мас до вищої освіти. В інституті створено два факультети — соціального виховання і професійної освіти. Перший готував учителів п'ятих—сьомих класів семирічних шкіл, другий — для середніх спеціальних навчальних закладів. Через деякий час Київський інститут народної освіти реорганізовано в три інститути: соціального виховання, професійної освіти і фізико-математичний, які готували кадри вчителів для різних типів навчальних закладів. А в 1933 році на базі цих інститутів знову створено державний університет. Мав він в той час фізико-математичний, хімічний, біологічний, геологічний, географічний, історичний і літературно-мовний факультети. У 1939—1940 навчальному році створено було ще кілька факультетів. Усього в університеті навчалось близько 4000 студентів.

У березні 1939 року на відзнаку 125-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка університету було присвоєно ім'я великого поета-революціонера.

Велику армію кваліфікованих учителів для середніх шкіл республіки підготував університет за роки Радянської влади. Лише за період до Великої Вітчизняної війни з стін університету вийшло 10 тисяч радянських спеціалістів, тоді як за 83 дореволюційні роки його закінчили менше 8 тисяч чоловік.

У роки Великої Вітчизняної війни багато студентів і викладачів зі

зброєю в руках воювали на фронтах, інші працювали на оборону, продовжуючи в той же час навчання. Київський університет було злито з Харківським в Об'єднаний Український державний університет імені Т. Г. Шевченка і евакуйовано до Казахської РСР. Трудящі братнього Казахстану сердечно зустріли студентів і викладачів університету, створивши всі можливі на той час умови для їх нормальної праці. У м. Кзил-Орді відбулося кілька випусків студентів, усі вони без винятку йшли працювати в школи визволених від тимчасової окупації районів або влилися в ряди Радянської Армії.

Професорсько-викладацький склад університету провадив велику роботу серед трудящих і учительства місцевих шкіл, готував інструктивно-методичні матеріали для шкіл визволених районів Радянської України, а в січні 1944 року університет уже відновив свою роботу в столиці Радянської України — Києві.

Тікаючи з Києва, гітлерівці спалили будинок університету, в огні загинуло все навчальне обладнання, бібліотека з фондом понад 1 мільйон 300 тисяч книг, зоологічний музей, зооанатомічний, ботанічний, загальної біології, мінералогії, палеонтології, петрографії, знищено двадцять університетських лабораторій, 18 спеціальних кабінетів і майстерень та багато інших цінностей. Втрати були величезні. Але завдяки піклуванню Комуністичної партії і Радянського уряду університет було швидко відбудовано. Він знову став одним з найбільших центрів науки і культури на Україні. За післявоєнний час тут підготовлено понад 10 тисяч спеціалістів для різних галузей народного господарства, культури та освіти. В ньому також здобули освіту сотні юнаків і дівчат з країн народної демократії.

Великий внесок у розвиток народної освіти в республіці зробили професори університету К. Ф. Лебединцев, О. М. Астряб, С. Х. Чавдаров, К. О. Хлебніков, С. П. Слюсаревський та інші. Професор О. М. Астряб, який довгі роки пра-

цював у педучилищі, педінституті і науково-дослідному інституті педагогіки, виховав не одну тисячу майстрів педагогічної справи, збагатив радянську педагогіку цінними дослідженнями в галузі методики викладання математики. Десятки років учні молодших класів шкіл республіки вивчають українську мову за підручниками завідуючого кафедрою педагогіки університету, Заслуженого діяча науки УРСР, проф. С. Х. Чавдарова. Його праці з методики мови стали настільними книгами учителів мови. Можна було б назвати ще багато імен діячів науки, культури і мистецтва, які навчалися в університеті.

В університеті провадиться значна науково-дослідницька робота. Лише за час між XX і XXI з'їздами партії наукові працівники опублікували понад дві тисячі праць, написали 113 підручників, навчальних посібників, монографій. Значна частина докторських та кандидатських дисертацій присвячена питанням педагогіки, як-от: «Кіноурок у школі», «Проблема наочності в творах К. Д. Ушинського», «Рухливі ігри в системі фізичного виховання дітей», «Методика утворення в учнів наукових уявлень і понять у процесі навчання» та інші.

Активно включилися колективи науковців університету в роботу по створенню підручників для восьмирічної школи — з історії СРСР, історії УРСР, з географії, літератури та інших шкільних предметів.

Останнім часом до наукової роботи дедалі ширше залучається студентська молодь. 123 винаходи і раціоналізаторські пропозиції студентів застосовано в різних галузях виробництва, десятки дипломних і курсових робіт студентів мають важливе наукове значення.

Професорсько-викладацький склад університету проводить значну роботу по перебудові вищої школи в світлі настанов Комуністичної партії і уряду, по наближенню наукової і навчальної роботи до життя, до завдань комуністичного будівництва.

Вся підготовка майбутніх спеціалістів в університеті була б неповною, якби вона не спиралась на активну участь студентської молоді в самовідданій праці радянського народу. За останні роки проведено значну роботу щодо зміцнення зв'язку викладання з життям, залучення студентів до трудової діяльності. Студенти працюють на підприємствах, у колгоспах, трудяться на цілих землях. Комсомольці університету брали участь у будівництві Жданівської комсомольської домни, стали учасниками багатьох інших славних трудових справ молоді нашої республіки. В минулому році комсомольці університету зібрали 360 тисяч пудів хліба на цілих землях. Перехідний Червоний прапор ЦК ВЛКСМ, 23 медалі «За освоєння цілих земель» і 24 значки ЦК ВЛКСМ, якими нагороджено наших комсомольців, — красномовне свідчення їх дружної праці.

Студентський і професорсько-викладацький колектив провадять велику культурно-масову роботу серед населення: в минулому навчальному році викладачі і студенти прочитали 4156 лекцій і доповідей. Університет здійснює шефство над кількома заводами, колгоспами, школами.

Організація активної участі студентів у суспільнокорисній праці, в громадсько-політичному житті республіки є одним з важливих кроків на шляху здійснення перебудови всієї роботи університету по підго-

товці висококваліфікованих спеціалістів. За новими навчальними планами і програмами передбачається активна участь студентів у праці на виробництві; широке запровадження самообслуговування також, безперечно, сприятиме поліпшенню трудового виховання студентів. Усе це дасть нові великі можливості для зміцнення зв'язку навчально-виховної роботи з життям.

У систему педагогічної і виробничої практики вносяться серйозні зміни, спрямовані на підвищення рівня ідейно-політичної, науково-педагогічної і трудової підготовки студентської молоді.

Особлива увага приділяється поліпшенню заочної та вечірньої освіти, цієї найзручнішої форми поєднання навчання з працею на виробництві. Заочне навчання в університеті провадиться на дев'яти факультетах з 14 спеціальностей і охоплює 5730 студентів. Зокрема, на філологічному факультеті, який готує спеціалістів з української та російської мов і літератури і вчителів іноземних мов, навчається понад 1000 студентів, на історико-філософському факультеті — 1098, на біологічному — 471 і т. д.

Колектив університету докладає всіх зусиль, щоб новими успіхами у навчанні і вихованні майбутніх учителів відповісти на піклування Комуністичної партії і Радянського уряду про дальший розвиток вищої школи.

